

6440

PENTRU INVĂȚĂMÂNTUL CLASIC

MEMORIU REDACTAT CU PRILEJUL
PROIECTULUI DE REFORMĂ A INVĂ-
ȚĂMÂNTULUI SECUNDAR DIN 1925

DE

V. BOGREA

PROFESOR DE FILOLOGIE CLASICĂ LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ

CLUJ

INSTITUT DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL“

1925

Pentru învățământul clasic.

— Proiect de Memoriu urmând a fi înaintat
Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice*) —

Domnule Ministru,

Proiectul de reformă a învățământului secundar ce intenționați a prezenta Corpurilor legiuitoare interesând în mod esențial soarta studiilor clasice în România, Congresul filologilor români din București, care a avut onoarea de a vă saluta în mijlocul său, ne-a însărcinat să expunem într'un memoriu motivele, pentru care limbile latină și greacă se cuvine să aibă, în economia programelor noastre liceale, un loc de frunte.

Argumentele, care militează în favoarea acestui punct de vedere, sunt, în primul rând, de ordin cultural; dar ele sunt, în același timp, de ordin național, de ordin moral și social și, nu mai puțin, de ordin politic.

Ne veți permite, Domnule Ministru, a vi le înfățișa, pe scurt, în cele ce urmează.

Dacă valoarea, bogăția și strălucirea culturii moderne nu s'ar putea tăgădui fără ridicul, există, Domnule Ministru, și un alt fapt, a cărui negare ar fi tot atât de absurdă: că, *la baza însăși a acestei culturi moderne, stă cultura antică*. Oameni de știință, în cel mai nobil și mai adânc înțeles al cuvântului, ca matematicianul Appell sau geometrul Hermite, ca fizicianul Bouasse sau chimiștii Berthelot și H. Le Chatelier, au recunoscut-o fără rezervă, în cap cu matematicul-filosof H. Poincaré: „Les humanités gréco-latines ne sont pas un luxe

1) Acest proiect de memoriu a fost întocmit de subscrisul, din însărcinarea Comisiunii orânduite de Congresul filologilor români, ținut în April, a. c., la București. Neavând până azi nicio știre privitoare la soarta lui, deși-l expediasem încă de atunci colegilor miei din Comisiune, cred că-l pot publica, fără indiscreție, pe răspunderea mea. — V. Bogrea.

archaïque, elles importent essentiellement à la formation de l'homme de science¹⁾. Filosofi germani de reputația unui Alois Riehl²⁾ constată și legitimează „infiltrarea spiritului umanist în științele naturale din timpul nostru“, adecă tocmai în acele științe, în care Goethe vedeă odinioară, în vremuri de eclipsă a umanismului, singurul „Ersatz“ potrivit³⁾. La noi, matematicianul eminent care e d. D. Pompeiu, cercetând, cu probitatea caracteristică adevăratelor spirite științifice, lacunele pregătirii profesorilor de matematici din liceele noastre, atrage atenția asupra necesității unor cursuri de istorie a științelor, — în legătură cu „Școala Normală Superioară“ sau cu „Facultatea Umanistă“, preconisată de curând⁴⁾.

Și cum ar putea fi altfel? Când în sufletul omenirii civilizate de azi circulă, vii, atâtea din elementele civilizației antice; când cultura noastră contemporană nu e decât o nouă formă, o fază evolutivă a aceluia uriaș proces cultural, care-și are izvoarele în lumea greco-

---

¹⁾ V. Léon Bérard, *Pour la Réforme Classique de l'Enseignement secondaire*, Paris 1923, p. 91. — Sufragiile unanime ale acestor ilustrații ale științii universale contemporane, libere de orice preocupări străine culturii, se pot opune, credem, victorios opiniei separate a d-lui Painlevé, care tratează clasicismul drept „une tradition d'ancien régime“, „une survivance hypocrite et surnoise du privilège“ (v. discursul de împărțire a premiilor la Școala Turgot, publicat în „Le Matin“ din 30 Iulie 1924, — ziar, al cărui director, d. Henry de Jouvenel, e, de asemenea, un aprig clasicoclast și „antimandarinist“, deși, în același număr al gazetei chiar, citează în latinește pe Tacit...).

²⁾ *Humanistische Ziele des mathematischen und naturwissenschaftlichen Unterrichts*, Berlin 1909, p. 13.

³⁾ V. W. Reichardt, *David Ruhnken „Doctor umbraticus“*, în „Neue Jahrbücher für Pädagogik“, 1910, p. 193, nota, dar și: E. Schwabe, *Goethe als Lateinschüler*, în aceeași publicațiune, an. 1911, p. 345 sqq. — Această teorie a „surogatorilor“, care nu așteptase deci războiul din urmă ca să se afirme, a fost exploatată mai ales în favoarea „clasicismului modern“, menit-se spune-a înlocui cu succes pe cel antic, singurul autentic. Dar, că, în cel mai bun caz, aceasta nu se poate întâmpla decât în măsura, în care ediția modernă a clasicismului reflectă fidel pe *editio princeps*, și că, în orice caz, „vinul se face și din struguri veritabili“, nu numai din ingrediente de laborator, — asemenea amănunte erau, firește, date uitării...

⁴⁾ V. D. Pompeiu, *Universitatea și pregătirea profesorilor secundari*, în „Revista Gen. a Invățământului“ din Martie 1925, p. 140.

romană; când viața prezentului e plină de acest trecut¹⁾: se poate, oare, concepe și susține serios, că tot ce precede actualitatea noastră e indiferent pentru cunoașterea și pătrunderea ei? Dar cea mai elementară logică ne spune, că, transportată în domeniul învățământului, o astfel de concepție ar însemna un dezastru, pentru că ea ar osândi spiritul tineretului nostru la o deplorabilă superficialitate, răpindu-i unicul mijloc de a înțelege și judeca prezentul: perspectiva trecutului, sacrificând aparențelor și contingențelor actuale sensul permanent și profund al evoluției istorice.

La acest argument de ordin general-cultural se adaugă, însă, Domnule Ministru, pentru noi, Români, un altul, nu mai puțin puternic, de ordin național.

Un învățat german²⁾ aducea, nu de mult, neamului nostru acest meritat omagiu: „Existența unei limbi romanice în Răsăritul îndepărtat este astăzi încă o elocventă și vie dovadă de puterea de înfăptuire a Romanilor, un puternic și plin de înțeles monument al măreției romane“.

Da, ceiace face în adevăr grandoarea trecutului României și ceiace constituie garanția nezguduită a viitorului ei, această e: *romanitatea noastră*. Izolați de marea familie a Romaniei occidentale, între seminții streine, pe cât de diferite ca rassă, pe atât de ambițioase și agresive ca tendințe, Latinii de la Dunărea-de-jos au, pentru a nu-și uita strămoșii, motive fără de asemănare mai grave, mai vitale, decât alte popoare: nu numai decât orice alt popor de cultură ne-latin, ci și decât oricare din frații lor întru latinitate din Apus.

Dacă Germania sau Anglia pot cultivă studiile clasice numai pentru valoarea lor educativă și culturală cu totul superioară, noi avem, în aceste studii, și un mare interes național. Și, când un învățat de talia lui A. Meillet declară, că, „*părăsind cultura latină, popoarele de limbă romanică ar renunța la tot ce face unitatea lor și ar diminua capacitatea de rezistență a*

¹⁾ V. P. Cauer, *Das Altertum im Leben der Gegenwart* (Leipzig 1911), O. Immisch, *Das Erbe der Alten* (Berlin 1911) Hadzsits-Robinson, *Our Debt to Greece and Rome* (50 vol., Boston), și mai ales: Zielinski-Schoeler, *Die Antike und wir* (Leipzig 1911),

²⁾ L. Hahn, *Romanismus und Hellenismus bis auf die Zeit Justinians*, Leipzig 1907, p. 677 (a extrasului din „Philologus“).

*limbilor lor față de alte limbi*¹⁾, înțelege oricine, ce avertisment implică aceste cuvinte pentru cei mai răzlețiți dintre Neolatini: *sapienti sat!* Nu rupând firele ce ne leagă de Occidentul romanic și, solidari cu el, de anticitatea romană, sau lăsându-le să putrezească, ci înmulțindu-le, întărindu-le, strângându-le, ne vom putea păstra și dezvoltă mai departe, potrivit firii noastre, în cadrul istoric și geografic, în care ne-a așezat destinul. În simfonia culturii universale, nota contribuției noastre trebuie să aibă timbrul latin; direcția firească, în care ne vom putea manifesta cândva cu maximum de răsunet, nu poate fi alta decât aceasta. Și când, în vechi timpuri de zbucoim și întunerice, au putut răsări dintre noi umaniști ca Miron Costin și Milescu și, coroana lor, D. Cantemir; când regalul patron al umanismului maghiar, Matiaș Corvin, a fost mlădită din neamul nostru, ca și Emil Thewrewk de Ponor, „restauratorul studiilor clasice în Ungaria”²⁾, iar smeriții corifei ai renașterii noastre, din binecuvântatul Blaj și de aiurea, au putut aprinde, în noaptea unei stăpâniri dușmănoase, lumina gândului latin, — n’ar fi, oare, o crimă și o rușine, să-l stingem ori să-i micșorăm strălucirea, astăzi, preocupându-ne de lumina candelă ce luminează cea mai sfântă icoană din biserica sufletului românesc?

În ordinea morală, socială și politică, iarăși, ni se pare, Domnule Ministru, un adevăr incontestabil, că clasicismul, care e, prin însăși definiția sa, *sănătate, măsură, echilibru*, răspunde unei adânci nevoi publice.

Dacă „instinctul politic” al poporului nostru, moștenit de la Roma și luminat de conștiința solidarității latine cu Franța, Italia, Belgia, ne-a indicat atât de fericit locul în sângeroasa dramă războinică din care a eșit minunea visului național împlinit, să nu uităm că ceea ce ne-a ținut necontaminați de molima slavă a bolșevismului a fost, de bună-seamă, acel superior simț de *dreptate — suum cuique — și ordine — ordo romanus*³⁾ —, profund ancorat în sufletul popular, ca re-

1) V. L. Bérard, *o. c.*, p. 266.

2) V. J. E. Sandys, *A History of Classical Scholarship*, Cambridge 1908, III, p. 391, și Csengeri János, în „Jahresber. über die Fortschritte der kl. Philologie”, 1916—18, p. 131.

3) Pentru această notă fundamentală a sufletului latin, privită în lumina ultimelor evenimente, v. în special: G. Ferrero, *Le génie latin et le monde moderne*, Paris 1917.

zultat al experienței celor mai mari meșteri, ce au trăit subț soare, în armonizarea principiului *libertății* cu al *autorității*: Romanii. Mare, neprețuit „talant“, pe care cea mai simplă chibzuință gospodărească ne povățuiește să-l înmulțim prin educație, iar nu să-l risipim și să-l lăsăm să ruginească!

Aceasta nu se va putea face, însă, dacă vom îngădui, ca „la mauvaise monnaie chasse la bonne“ . . . Sînt cuvintele cuivă, pe care nici cei mai înaintați și mai ireductibili democrați și moderniști nu l-ar putea fecuză, — fiindcă el se cheamă: Jean Jaurès, — și ele au rost rostite de marele apostol al democrației contemporane, tocmai spre a concretisa urmările trecătoarei ingenucheri a clasicismului, prin modernism, în Franța.

Iar, dacă e vorba de oportunitate politică, apoi niciodată, poate, mai mult ca acum, când valurile tulburi și însângerate ale anarhiei bat năvalnic în temelile organizațiilor de Stat, iar urletele sinistre ale șacalilor comunismului se amestecă cu gemătul victimelor în concertul civilizației umane, n'a fost o mai imperioasă și urgentă nevoie de accentuarea acelui mântuitor principiu de educație etică, politică și socială, care e spiritul de *disciplină* și *echitate* romană: „Niciodată împrejurările n'au sfătuit mai tare tineretul să-și caute formarea în studiul literaturilor vechi și al marilor autori consacrați prin unanima adopțiune a veacurilor“, scrie un cugetător de elită din zilele noastre²⁾, denunțând dedesupturile campaniei anticlasiciste din Franța în acești termeni energici, cari pot fi meditați oriunde: „Da, cauza profundă a acțiunii întreprinse contra studiilor clasice în Franța a fost nevoia de a înlătura obstacolul pe care existența unei adevărate culturi îl pune în calea răspândirii și acreditării unor anumite opinii, a căror origine nu are nimic francez“ (o. c., p. 276).

Tocmai acest substrat intrus, alogen, al mișcării a făcut însă — și va face, de sigur, și de-acum îna-

---

¹⁾ V. Lord Crewe, *Les études classiques en France*, în „Revue de Paris“ din 1-iu Maiu 1924, p. 14; cf. și Jaurès, *Pages choisies*, Paris 1922, p. 129.

²⁾ Pierre Lasserre, *Cinquante ans de pensée française*, Paris 1921, p. 276.

inte, în ciuda tuturor manoperelor subversive și insidioase — ca „la crise des études classiques en France¹⁾” să se rezolve prin triumful clasicismului integral.

Acel „Streben nach Selbständigkeit“, pe care-l constata cu mirare F. Leo „chiar la națiuni moștenitoare ale anticității²⁾” și care, în Italia, făcea pe atâția să se muțamească a descifra „le lineamenti del padre in quelli del figlio“, ca efect al transformării culturii clasice în cultură italiană³⁾, n'a putut închide ochii spiritelor clar-văzătoare: reforma Léon Bérard⁴⁾ în Franța și reforma Giovanni Gentile⁵⁾ în Italia sânt — oricare ar fi vicisitudinile soartei lor — cea mai elocventă dovadă.

Acolo s'a înțeles, în adevăr, deplin, că filiația culturală și geneologică nu e numai o chestie de pietate și blazon, ci și una de viață intelectuală și națională; că acea „crise du français⁶⁾“, care alarmase pe Agathon-Bauchet și provocase intervenția unui Anatole France, unui H. Poincaré, unui E. Faguet, etc., constituiți într'o „Ligue de la Culture Française“, era consecința fatală a deprecierei studiilor clasice: „Ingrijorați de inferioritatea crescândă a culturii generale... și convinși... că există o strânsă relațiune între studiul limbilor vechi și persistența geniului francez, avem onoare, Domnule Ministru, de a atrage atenția Dv. asupra unei revisuiri necesare a programelor învățământului secundar elaborate în 1902, care au abolit aproape studiul limbii latine în licee și au slăbit, în ace-

1) E titlul articolului lui J. Marouzeau din „Neue Jahrb. für Pädagogik“ pe 1913, p. 196 sqq.

2) *Ibidem*.

3) G. Prezzolini, *La coltura italiana*, Firenze 1923, p. 302.

4) V. L. Bérard, *op. supra cit.*, cum și: *La Réforme de l'enseignement secondaire*, în „Revue Universitaire“, XXXII, 1 (1923), p. 193 sqq. (raport către președintele Comisiunii Învățământului de la Camera, urmat de instrucțiuni, decizii și referatul consilierului tehnic), p. 385 sqq. (raport către Președintele Republicei); apoi: M. Lacroix, *La Réforme de l'enseignement secondaire devant la Chambre*, *ibidem*, XXXII, 2 (1923) p. 203 sqq. și H. Boivin, *La Réforme de l'enseignement secondaire devant la Presse*, *ibidem*, pp. 314 sqq., 411 sqq.

5) V. A. Beltrami, *Classicità e scuola* (în „La Parola“ din Iunie 1924; cf. „Riv. di Filol. e d'Istr. Classica“, n. s., II (1924), p. 423) și B. Giuliano, *La Politica Scolastica del Governo Nazionale*, Milano 1924, pp. 13 sqq., 55, 134 sqq.

6) Lasserre, *o. c.* p. 249 sqq.

„Iași timp, deplorabil, studiul limbii franceze!“ — „C'est au nom du français qu'ils défendent le latin“, observă, cu drept cuvânt, Marouzeau (*l. c.*)

Și ce exemplu mai edificator, din acest punct de vedere, decât atitudinea marelui Anatole France, care, — el, negația însăși a oricărui spirit de dogmă, — scrie aceste mișcate și profetice rânduri *Pour le latin*: „Je crois fermement que, sans les études latines, c'en est fait de la beauté du génie français. Le latin, ce n'est pas pour nous une langue étrangère, c'est une *langue maternelle*; nous sommes des Latins. C'est le lait de la louve romaine qui fait le plus beau de notre sang²⁾“. Iar, la glasul duios al literatului, se adaugă cuvântul autoritar al filologului consumat, care declară categoric, că „cei ce încearcă... a explica gramatica franceză fără lumina latinei, orbecăiesc în întuneric și ajung la non-sensuri“ și că „a stinge brusc studiile umaniste, de care geniul Franței e cu desăvârșire impregnate, ar fi a te expune să micșorezi radierea Franței în lume, a riscă să schimbi sufletul însuși al nației³⁾“.

De aceea, a trata clasicismul ca pe un „Maur care și-a făcut datoria și poate să plece“, scos la pensie din oficiu pentru limită de vârstă, — cum îi strigau, shakespearian, gazetarii germani, în beția celor dintâi triumfuri ale „tehniciei“ de calibrul 42⁴⁾, — mi se pare, Domnule Ministru, tot ce poate fi mai absurd, mai nedrept și periculos.

1) Bérard, *o. c.*, p. 90.

2) A. France, *La Vie Littéraire*, I, p. 287; cf. același, *Vers les temps meilleurs*, p. 28: „La langue italienne et la langue française sont deux soeurs jumelles. Nous aussi, nous avons sucé le lait de la louve, et c'est avec un respect filial que je salue cette ville de Rome, aïeule auguste des nations“ [De aici, probabil, și M. Muret, *La littérature italienne d'aujourd'hui*, Paris 1906, p. 219, despre Carducci: „Sa jeunesse a sucé avec trop d'emportement le lait de la louve romaine pour qu'il n'en restât pas comme enivré“]. Adăugim, în acelaș sens, aceste frumoase cuvinte al lui Ed. Goumy (*Les Latins*, Paris 1892, p. 23): „Les Latins ont, en effet, pour nous ce caractère propre que, tout en étant des anciens, ils sont encore nous-mêmes. C'est d'eux que nous sortons. C'est nous que nous retrouvons en eux... Aller chez les Latins, c'est, pour nous, en quelque sorte, ne pas sortir de la maison“.

3) M. Bréal, *De l'enseignement des langues anciennes*, Paris 1891, pp. 15, 64.

4) V. H. Friedel, *Pédagogie de guerre allemande*, Paris

Romanitatea occidentală — cu toate injuncțiunile și fluctuațiunile politice — a înțeles și recunoscut aberația și primejdia atitudinii unui mare popor latin, care reneagă clasicismul părinte, pe când „docta Germania“ refuză îndărătnic să sacrifice numai în „crângul lui Teut¹⁾“, neglijând altarele lui Apollo și Dianei, pe când hiperpozitiviștii Yankees îmbrățișează pe Homer și Virgil cu efusiune, iar țărișoare fără nimic specific roman în originile lor, ca Olanda, continuă viguros tradiția umanistă a unui Hofman-Peerlkamp și Hoeufft: celebrul „certamen poëticum Hoeufftianum“, sub auspiciile Academiei neerlandeze, trezește până azi un interes mondial. Nu putea Franța să nu înțeleagă, că a înlătură studiile clasice din învățământ nu însemnă numai a abdică de la o glorioasă suveranitate intelectuală, ci însemnă, în același timp, a arunca din mână cel mai prestigios talisman și cea mai puternică armă, menite să-i asigure pe vecie individualitatea morală și politică. De aceea, independent de controversele trecătoare, Franța trăiește azi — prin Asociația „Guillaume Budé“, subvenționată de Stat, mai ales²⁾ — una din cele mai fecunde și mai înfloritoare ere de renaștere umanistă: *nunc linguae studium uiget latinae.*

Și, atunci, — pentru a sfârși, — ne putem întreba: oare un popor ca al nostru, care a păstrat credincios fon-

---

1917, p. 125.— Din același incandescent entuziasm pentru „știința exactă“ răsărite, și supt impresiunea acelorași evenimente războinice, dar de o intelectualitate infinit superioară, sânt următoarele cuvinte ale profesorului de bio-chimie de la Universitatea din Cambridge, J. B. S. Haldane (*Daedalus or Science and the Future*, London 1924, p. 29): „Sânt absolut convins, că știința e un stimulent nemăsurat mai puternic pentru imaginație decât clasicii, dar produsele acestui stimulent nu văd, de regulă, lumina zilei, din cauză că oamenii de știință ca clasă sânt lipsiți de orice simț pentru forma literară“. Spiritul de dreptate ne impune să observăm, totuși, că autorul, care proclamă pe Einstein ca „the greatest Jew since Jesus“ (p. 11), nu numai că-și întitulează latinește opusculul, dar citează (p. 81) texte grecești: clasicismul e răz bunat.

1) Ed. Norden, *Die Bildungswerte der lateinischen Literatur und Sprache*, Berlin 1920, p. 3.

2) Născută în timpul războiului, dintr'un firesc sentiment de reacțiune împotriva situației de „tributară a Germaniei“, în care se găsiă Franța, supt raportul instrumentelor de cultură clasică (P. Mazon, *L'Association Guillaume Budé*, Bruxelles 1921, p. 3). Aceiași experiență a războiului, cu tendința emancipării de o vasaletate apăsătoare, a condus și la realizarea

dul moștenirii latine, resistând influențelor străine cu aceeași forță elementară, cu care au resistat până azi stâlpii împărătescului pod dela Severin apelor care-i lovesc și... trec; un popor, care represintă acolo, unde se găsește, douăzeci de secole de latinitate; care rezumă în el întreaga romanitate a Răsăritului și continuă, la gurile Dunării, istoria și civilizația romană; un popor, care, bătut de o mie de nenorociri și pândit de o mie de primejdii, s'a conservat, ca atare, numai grație ideii latine și credinții creștine (și ea, un dar al Romei, fiindcă nu numai în Apus, ci și la noi, creștinismul e de origine romană); oare, zicem, un astfel de popor își poate îngădui luxul de a-și ignora părinții, de a tăia și secă rădăcinile milenare, din care ființa sa și-a tras toată vlaga, spre a le înlocui prin cine știe ce rădăcini adventive, la modă? Și aceasta — când? Când nici în infernala Rusie comunistă flacăra pură a umanismului nu pare a se fi stins cu totul; când, în Ungaria revanșistă, incurabila trufie turanică proclamă limba latină ca „a doua limbă de baștină“ (*lingua altera paene vernacula*) a descendenților lui Attila și apeluri furioase răsună, să se scrie latinește „ca să audă întreg globul terestru“ (*ut totus audiat terrarum orbis*)¹⁾... Nu s'ar putea zice, că n'am ales bine momentul!

De fapt, momentul acesta e prea grav, ca să nu înțelegem, că „convorbirea cu cei mai de seamă oameni ai veacurilor trecute“²⁾, cari, pentru noi, romanicii, sânt niște „contemporani“ mai mult ca pentru alții, e mai necesară acum — în acest haos de iluzii și halucinații aventuroase —, ca oricând, pentru formarea sufletului tinerimii noastre, și că, nu expropriind pe cei mai nobili înaintași de miserabilul „peculium“ la care au fost reduși, ci, dimpotrivă, făcând limbii, în care gândul lor etern s'a cristalizat, *cel mai larg loc posibil, în întreg cursul liceului, dela cea dintâiu până la cea din urmă clasă*, vom izbuti să asigurăm României întregite

---

acelui proiect „maintes fois étudié, toujours abandonné“ de înființare a unei „Societăți de Studii latine“, al cărei organ, *Revue des Études Latines*, poate rivaliza azi cu „Journal of Roman Studies“ și cu orice altă publicație similară din lume.

¹⁾ V. G. Némethy, *Ciris, epyllion pseudovergillianum*, Budapestini (*sic*) MCMIX, Praefatio, p. 9.

²⁾ Bréal, *o. c.*, p. 152.

sufletul de care are nevoie viitorul ei național și cultural.

Dacă, însă, asupra necesității naționale a studiului limbii latine în învățământul nostru secundar ne place să credem că sântem cu toții de acord¹⁾, să ne fie permis, Domnule Ministru, a adăugi un cuvânt de apărare pentru drepturile celeilalte limbi a anticității clasice, — greaca.

Rațiunea studierii acestei limbi decurge din însăși nevoia aprofundării limbii latine, cu aceeași necesitate logică, cu care derivă nevoia de a învăța latinește din însuși studiul limbilor romanice.

În adevăr, dacă — și nu facem decât să repetăm un loc comun²⁾, — cultura greco-romană formează un tot organic; dacă literatura latină are cel mai bun comentariu al ei în cea greacă, — este, ni se pare, evident, că, în însuși interesul valorificării fondului roman, un studiu temeinic al limbii latine nu se poate concepe fără cunoștinți de grecește. Și aceasta e cu atât mai adevărat pentru noi, cari, — fără a mai vorbi de străvechile infiltrații elenice și elenistice în valea Dunării³⁾, — am trăit sufletește, veacuri de-a rândul, în cea atmosferă bizantină, adecă greco-latină, ale cărei „supraviețuiri“ constituie unul din cele mai pitorești și mai

1) Ea aveă și sufragiile realistului Bismarck: „Das Lateinische muss durchaus bleiben, das muss tüchtig getrieben werden; über das Griechische kann man streiten“ (O. Jäger, *Erlebtes und Erstrebtes*, Reden u. Aufsätze, München 1907, p. 59: „Besuch bei Bismarck, 15. Juli 1892 in Kissingen“).

2) V. mai ales: Wilamowitz-Moellendorf, *Philologie und Schulreform*, în „Reden u. Vorträge“, Berlin 1902, p. 104 sqq., și G. G. A. Murray, *The Place of Greek in Education*, Glasgow 1889, p. 13 sqq. — De altfel, un Incru pare sigur: „la mort du grec“ nu prea are șanse de a deveni o realitate; iar venerabilul elenist Donaldson, principalul Universității scoțiene St. Andrews, nu făcea numai o glumă, când îndemnă pe cei ce suspinau elocvent, la congrese, pentru dispariția elenismului, „să fie pe pace, căci greaca o să ne 'ngroape pe toți!“ (A. Croiset, în: *La Grèce immortelle*, Geneva 1919, p. 184). — Sarcasticul „Nu 'nvie morții, — e'n zădar, copile!“ nu se potrivește aici: nu numai pentru că, atunci când e vorba de astfel de „morți“, cenușa lor e mai caldă ca toată țina noastră, ci pentru că, fiacără veșnică, ei trăiesc prln tot ce avem mai nobil în noi.

3) V. V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la Vallée du Danube* (comunicare la al 5-lea congres internațional de istorie din Bruxelles, în 1923), în „Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine“, t. X (1923), p. 1 qb.

căarakteristice aspecte ale fisionomiei civilizației noastre¹⁾.

Iată de ce socotim, Domnule Ministru, — și avem mulțumirea să constatăm că Congresul filologilor români, moderni și clasici, a fost unanim în această privință —, că *limba greacă trebuie să-și aibă locul ei în programa de studii a ultimelor patru clase liceale.*

Domnule Ministru,

Acestea ar fi, expuse sumar, motivele, raționamentele, și faptele, pe care se razemă încheierea Congresului filologic din București în chestia studiilor clasice în învățământul nostru secundar.

Cele ce am avut onoare a vă arăta mai sus nu sânt puncte de vedere improvizate *ad-hoc*, pentru trebuința unei cauze, ci rezultatul unor îndelungi experiențe, făcute de vechi popoare de cultură, dela care avem, fără îndoială, de învățat. De aceea, înadins ne-am dat la o parte și am lăsat să vorbească mai mult represintanții autorizați ai culturii acelor popoare: cuvântul lor poate fi decisiv în cauză, — și el e, hotărât, *pentru* studiile clasice.

Dându-i atențiunea și satisfacția cuvenită, prin reforma învățământului secundar ce proiectați, Dv., Domnule Ministru, care ați dovedit atâta iubire și înțelegere pentru școala de toate gradele, care ați dovedit că, sub controversesele didactice și pedagogice, simțiți pulsul vieții naționale, veți binemerită dela Patrie și vă veți lega numele, pentru totdeauna, de cea mai sănătoasă și rodnică îndrumare a învățământului nostru²⁾.

Binevoiți, vă rugăm, Domnule Ministru, a primi asigurarea înaltei noastre considerațiuni.

1) V. N. Iorga, *La survivance byzantine dans les pays roumains*, în: „Deux communications faites au troisième congrès international d'études historiques, à Londres”, Bucarest 1913, p. 123 sqq.

2) Se vor crea astfel și condițiile necesare pentru a se pregăti și selecționă profesori de limbile clasice de o calitate, care să corespundă cerințelor vremii și să nu mai ofere observatorilor satirici modere caricaturale de „Chicoși Rostoganii” ai clasicismului, — cum s'a întâmplat odinioară cu „Damaschin” al epigramistului, iar, acum în urmă, cu d. „Vlaicu, profesor, 65 ani” din recenta dramă, *Darta*, a d-lui L. Blaga, care abuzează, oricum, puținel, de talentul d-sale în pagubă dreptății, când, confundând pe eroul d-sale cu „toți profesorii de limba elină” și chiar cu „limbile moarte” inesele, acoperse de un nemeritat discredit clasicismul. — Să fie, oare, la mijloc „revolta fondului slav din noi”, de care vorbea altădată distinsul scriitor?